

เซน-บุชโด้
(ศาสนากับวิถีทางของนักรบ)

นาวาอากาศโท ปัญญา ศรีสิงห์*

บทคัดย่อ

วิถีทางของพุทธศาสนาที่พูดถึง “ความสงบ” กับ เหล่านักรบที่พูดถึง “การต่อสู้” แม้จะดูเป็นเรื่องที่ขัดแย้งกัน แต่ในบางส่วนก็มีความเชื่อมโยงกันสามารถรวมเป็นหลักปฏิบัติอันหนึ่งเดียวกันได้ พุทธศาสนิกายเซนสอนถึงการฝึกสมาธิ และการมีวินัย ซึ่งถือเป็นหลักสำคัญในการปฏิบัติตัวของเหล่านักรบทั้งหลายที่ต้องมีสมาธิในการใช้ดาบ และต้องมีวินัยในการครองตนควบคู่กันไป

คำสำคัญ : เซน บุชโด้ ซามูไร สมาธิ วินัย

* ผู้รับผิดชอบบทความ อาจารย์กองการศึกษา โรงเรียนเสนาธิการทหารอากาศ กรมยุทธศึกษาทหารอากาศ

E-mail : panya_toy@yahoo.com

Zen - Bushido (Buddhist and the Way of Samurai)

Wing Commander Panya Srising

Abstract

The way of Buddhist is talking about “peace”. And the way of Samurai is talking about “fighting”. There are look like different ways. But they have some parts that can be mixed in the same ways. Zen is teaching about meditation and discipline. That is the basis in the performance of Samurai who need to concentrate on his sword and must be disciplined in the way of Samurai.

Keywords : Zen, Bushido, Samurai, meditation, discipline.

บทนำ

ในสมัยแรกประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่น อิทธิพลด้านวัฒนธรรมและพุทธศาสนาจากแผ่นดินโพ้นทะเล(จีนและคาบสมุทรเกาหลี) ได้เข้ามามีบทบาทเป็นอย่างมากในสังคมญี่ปุ่น พุทธศาสนาจากจีนในสมัยราชวงศ์ถังมีอิทธิพลอย่างมหาศาลต่อความเจริญและเฟื่องฟูของศิลปกรรมแบบพุทธของญี่ปุ่นในสมัยนั้น และจากผลดังกล่าวนี้เองทำให้วัฒนธรรมต่างๆ ที่ญี่ปุ่นรับเข้ามาในสมัยต่อๆ มามีลักษณะเป็นวัฒนธรรมผสมผสานแบบนานาชาติตามวิถีแห่งญี่ปุ่น

ระหว่างต้นศตวรรษที่ 13 ญี่ปุ่นอยู่ภายใต้การปกครองของชนชั้นนักรบใหม่ “บุชิ” (BUSHI 武士) ซึ่งเป็นชนชั้นที่แย่งอำนาจการปกครองมาจากพวกศักดินาเดิมในระบอบราชวงศ์ และการรับเอาศาสนาพุทธนิกายเซน (ZEN 禅) จากจีนมาเป็นหลักปฏิบัติทำให้วัฒนธรรม และจรรยาของชนชั้นนักรบมีการวางพื้นฐานอย่างต่อเนื่องและมั่นคง ส่งผลให้ศิลปะแบบเซนก็กลายเป็นวัฒนธรรม

ที่เด่นชัดของญี่ปุ่นในปัจจุบัน

ศาสนาพุทธนิกายเซน เน้นการฝึกสมาธิเพื่อการรู้แจ้ง และการฝึกวินัยของแต่ละคน อิทธิพลของศาสนาพุทธนิกายเซนมีส่วนในการช่วยพัฒนาวัฒนธรรมของนักรบ นอกจากนี้พระเซนยังมีบทบาทในการเป็นผู้ให้คำปรึกษาแก่รัฐบาลโชกุนในสมัยก่อนทั้งทางด้านการเมือง การค้า ศิลปะและการเรียนรู้อื่นๆ

ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงการเรียนรู้และเข้าถึงวิถีแห่งพุทธนิกายเซนอย่างหนึ่งก็คือ การเข้ามานั่งชมสวนในวัดเรียวอันจิ ที่เมืองเกียวโต สวนในวัดแห่งนี้อยู่ในบรรยากาศที่ร่มรื่นเงียบสงบท่ามกลางธรรมชาติอันงดงาม โดยมีองค์ประกอบเพียงแค่อ่อนหินและกรวดทรายสีขาว โดยก้อนหินนั้นจะมีรูปร่างและขนาดต่างๆ กัน 15 ก้อน ซึ่งไม่ว่าเราจะมองจากมุมไหนก็ตามจะไม่สามารถเห็นก้อนหินทั้ง 15 ก้อนได้หมดพร้อมกัน สำหรับกรวดทรายสีขาวนั้นถูกนำมาวางปูเป็นพื้นของสวนโดยรอบ และมีการใช้คราดเกลี่ยให้เป็นริ้วรอยลายเส้นต่างๆ ซึ่งแม้ภายในสวนแห่งนี้จะมี

สวนหินและทรายสีขาวในวัดเรียวอันจิที่เมืองเกียวโต คุณค่าทางธรรมชาติของเซน

องค์ประกอบอยู่เพียงไม่กี่อย่าง แต่สามารถทำให้เราจินตนาการภาพ รับรู้ถึงอารมณ์และความรู้สึกที่จะนำไปสู่การมีสมาธิและการหยั่งรู้ได้เองตามแนวทางแห่งพุทธศาสนา ก่อนหिनบางคนอาจจะมองเห็นเป็นหมู่เกาะใหญ่่น้อยกรวดทรายสีขาวอาจจะเป็นเหมือนดั่งท้องทะเลอันกว้างใหญ่ ลายคราบบนกรวดทรายสีขาวอาจจะเป็นเหมือนกับคลื่นลมในมหาสมุทร กำแพงที่เป็นฉากอยู่ด้านหลังอาจมองเห็นเป็นท้องฟ้ายามอาทิตย์ทอแสง และการที่ไม่สามารถมองเห็นก่อนหินทั้งหมดพร้อมกันได้ก็แสดงให้เห็นถึงสังขารในพุทธศาสนาที่ว่า “อย่าเชื่อในสิ่งที่ตาเห็น” ควรมองอย่างมีสติ รู้ตัว พิจารณาไตร่ตรองหลายๆ ด้านให้รอบคอบ หรือบางคนอาจจะจินตนาการได้ว่าก่อนหินใหญ่่น้อยเสมือนเป็นผู้นำการปกครองที่มีลักษณะและคุณสมบัติที่แตกต่างกัน กรวดทรายสีขาวก็เปรียบดั่งเช่นไฟฟ้าประชาชนและเหล่านักรบ เส้นลวดลายต่างๆ ตามแนวของกรวดทรายก็แสดงถึงความมีระเบียบวินัย ความสามัคคีของคนในชาติ กำแพงที่เป็นฉากอยู่ด้านหลังอาจมองเห็นเป็นเปลวเพลิง ซึ่งหมายถึงข้าศึกศัตรูที่หมายมั่นจะเข้ามาทำลายชาติบ้านเมือง ประเทศชาติจะอยู่รอดก็ด้วยผู้นำที่เข้มแข็ง มั่นคงดั่งหินผา รู้จักเสียสละและอดทนโดยไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคทั้งปวง ประชาชนคนในชาติต้องมีความรักและสามัคคีมีวินัยในตนเอง เพียงเท่านี้ก็สามารถนำพาชาติบ้านเมืองให้รอดพ้นจากอันตรายทั้งปวงได้ ทั้งนี้การเรียนรู้และเข้าถึงวิถีแห่งพุทธนิกายเซนนั้นแสดงให้เห็นว่าเราสามารถนำเอา

หลักคำสอนทางศาสนาโดยการเข้าถึงธรรมชาติที่เรียบง่ายมาใช้กับหลักการปกครอง และการสร้างจิตสำนึกของนักรบได้ ซึ่งนับได้ว่าเป็นต้นแบบหรือพื้นฐานทางจรรยาของชนชั้นนักรบ “บุชิ” (BUSHI 武士) ในเวลาต่อมา

“บุชิโด” (BUSHIDO 武士道) คือ วิถีทางของนักรบ อันเป็นหลักจริยธรรมที่นักรบทุกคนต้องปฏิบัติ หลักบุชิโดนี้สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยศักดินา ในสมัยนั้นประเทศญี่ปุ่นถูกแบ่งออกเป็นแคว้นอิสระที่มี ไคเมียว (DAIMYOU 大名) หรือเจ้าผู้ครองแคว้นเป็นผู้ปกครองในแบบรัฐบาลทหาร โดยมีเหล่า นักรบ “ซามูไร” (SAMURAI 侍) เป็นบริวาร ความมั่นคงของไคเมียวจำเป็นต้องอาศัยความจงรักภักดี และวินัยที่จะปฏิบัติตามคำสั่งอย่างเคร่งครัดของซามูไร จึงได้มีการสร้างหลักจริยธรรม “บุชิโด” สำหรับนักรบขึ้น ในแต่ละตระกูลก็มีหลักของตระกูลตนเองที่สั่งสอนลูกหลานในตระกูลของตนสืบทอดกันมา “บุชิโด” นอกจากสอนให้เหล่านักรบฝึกความอดทน และฝึกสมาธิเพื่อให้จิตใจสงบนิ่งเมื่อยามใช้ดาบซามูไรแล้ว ยังสอนให้เหล่าซามูไรยึดมั่นในความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ และจงรักภักดีต่อเจ้านายของตน ซามูไรถือว่าความตายเป็นเรื่องเล็กน้อย ปรัชญาแห่งบุชิโดกล่าวไว้ว่า “ความตายเป็นสิ่งเบาบางยิ่งกว่าขนนก” โดยตัวอย่างกฎที่เคร่งครัดของซามูไรมีดังต่อไปนี้

1. มีความซื่อสัตย์ และจงรักภักดี ซามูไรทุกคนจะต้องมีความซื่อสัตย์

จงรักภักดีต่อเจ้านายอย่างมั่นคง ซามูไรที่ดีนั้นจะต้องรำลึกอยู่เสมอ และหาทางตอบแทนบุญคุณให้ได้ ถือว่าเป็นความดีสูงสุด ไม่เพียงแต่เจ้านายเหนือหัวเท่านั้น แต่รวมไปถึงบุคคลทั้งหลายที่มีบุญคุณด้วย เหล่าซามูไรนั้นจะต้องคำนึงถึงพันธะหน้าที่ที่สำคัญ ถึงแม้ว่าจะไม่เต็มใจ เพราะอาจเป็นเหตุที่ทำให้ตนต้องทอดทิ้งบิดา มารดา บุตร และภรรยา ก็ตามแต่ แต่เพื่อรักษาหน้าที่ของตนที่มีต่อเจ้านายก่อน และครอบครัวของซามูไรทุกคนจะต้องยินดี และสนับสนุนการกระทำของพวกเขาด้วย จึงจะได้รับยกย่องอย่างสูงจากสังคม โดยทั่วไปซามูไรทุกคนจะต้องเป็นผู้อยู่ในสังกัดของเจ้านายในระบบศักดินาคนใดคนหนึ่ง ซามูไรที่เจ้านายเสียชีวิตหรือพ่ายแพ้ในการต่อสู้ จะกลายเป็น “ซามูไรไร้สังกัด” ที่เรียกว่า “โรนิน” ซึ่งมีสถานะต่ำต้อยมากในสังคม ดังนั้นซามูไรทั้งหลายจึงยินดีที่จะสละอย่างถวายชีวิตเพื่อกลุ่มและเจ้านายของตนเป็นฝ่ายชนะ

2. มิวินัย ศักดิ์ศรีและกล้าหาญ

ซามูไรจะต้องมีระเบียบวินัย มีความสุภาพอ่อนน้อมถ่อมตนต่อเจ้านาย มีเกียรติมีศักดิ์ศรี ยอมตายเพื่อรักษาเกียรติดีกว่าอยู่อย่างไร้เกียรติ มีความกล้าหาญไม่เกรงกลัวความตาย และสามารถเผชิญกับความตายได้ทุกเมื่อ ตามคำสอนที่ว่า “ชีวิตเป็นสิ่งไม่เที่ยงและไม่มีตัวตนแท้จริงที่ถาวร ชีวิตทุกชีวิตเกิดมาเพื่อใช้กรรม เวลาชีวิตอยู่จะต้องดำเนินชีวิต และปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้องและครบถ้วน

โดยไม่หวั่นไหวกับความตาย” การตายที่มีเกียรติของซามูไรญี่ปุ่นคือ การทำฮาระคิริ (HARA-KIRI) หรือ เซปปุกุ (SEPPUKU) เป็นการควั่นท้องตัวเองโดยใช้มีดสั้นแทงที่หน้าท้องเพื่อเปิดเขี้ยวช่องท้องแล้วตัดลำไส้ให้ขาด การตายแบบนี้ต้องใช้พลังจิตที่แน่วแน่และความอดทนอย่างสูงที่ในการที่จะต้องเผชิญกับความเจ็บปวด

3. ยึดถือคุณธรรม

ซามูไรนอกจากจะเป็นนักรบที่อุทิศชีวิตให้กับเจ้านายของตนเองแล้ว จะต้องเป็นผู้มีความเที่ยงธรรม และช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก มีเมตตาจิต และรักความยุติธรรม ไม่นิ่งดูดาย เมื่อเห็นคนตกทุกข์ได้ยากต้องรีบเข้าช่วยเหลือทันที

จากวิถีทางของนักรบ และตัวอย่างกฎที่เคร่งครัดของซามูไรดังที่ได้กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาพุทธนิกายเซนกับวิถีทางแห่งการเป็นนักรบซามูไรนั้นมีความสอดคล้องกัน โดยหลักธรรมในศาสนาพุทธนิกายเซนจะเป็นแกนหลักที่นำไปสู่การหล่อหลอมให้เกิดวิถีความคิด และแบบธรรมเนียมในการปฏิบัติของนักรบซามูไร โดยศาสนาพุทธนิกายเซนเน้นที่การฝึกสมาธิและการมีวินัยของผู้ปฏิบัติ สำหรับนักรบซามูไรเองก็ต้องมีสมาธิและวินัยเป็นพื้นฐานของการที่ก้าวไปสู่การเป็นนักรบที่สง่างาม ทั้งนี้เราสามารถนำเอาความสอดคล้องกันของสมาธิกับวินัยในศาสนาพุทธนิกายเซนกับวิถีทางแห่งการเป็นนักรบซามูไรมาเปรียบเทียบได้กับ

หลักปฏิบัติที่สำคัญของพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึง “ศีล สมาธิ ปัญญา” โดยการยึดมั่นในศีลก็คือการรักษาข้อห้ามหรือความมีวินัยในตนเองนั่นเอง และการมีศีลและสมาธิจะนำไปสู่บ่อเกิดแห่งปัญญาในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ทั้งปวง

สรุป

แม้จะเป็นการยกตัวอย่าง “เซน-บูชิโด” ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับหลักธรรมของศาสนาพุทธนิกายเซนกับวิถีทางของนักรบซามูไร แต่เราก็สามารถที่จะประยุกต์นำเอาหลักคำสอนของพุทธศาสนามาสู่การปฏิบัติจริงได้ในการใช้ชีวิตการรับราชการ ทั้งในเรื่องของหลักการปกครอง ระเบียบวินัยในการปฏิบัติตามคำสั่งผู้บังคับบัญชา ความมีคุณธรรม ความซื่อสัตย์จงรักภักดี การสำนึกบุญคุณ และความกล้าหาญซึ่งเป็นสิ่งที่ข้าราชการทุกคนที่เป็น “ข้าของแผ่นดิน” ต้องนำไปปฏิบัติ โดยเฉพาะข้าราชการทหารในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ

บรรณานุกรม

กระทรวงการต่างประเทศญี่ปุ่น. *ประวัติวัฒนธรรมญี่ปุ่น*. ภาพโดยทั่วไปอย่างกว้างๆ. หน้า 64-68.

ศาสนาพุทธนิกายเซน. Zen. <http://jp.wikipedia.org/wiki/Zen>

ลัทธิบูชิโด. Bushido. <http://www.skn.ac.th/skl/project/samurai48/sm1.htm>

กฎของซามูไร. Samurai. <http://www.skn.ac.th/skl/project/samurai48/sm2.htm>